

Így élt Táncsics Mihály

Hát akkor tisztázzuk: a „padmaly” magyar szó, úgy kell kiejteni, ahogy a magyar szavakat általában szokás, nincs benne semmi különös. Ennek előrebocsátására azért van szükség, mert úgy tűnik, ennek ellenére még rutinos olvasók is óvatoskodnak, két rövid á-val vagy egy szóvégi i hanggal kísérletezve. Ez persze nem csoda, mert a szót az e téren gyakorlottabb pillantás is szláv eredetűnek látja: a „pad-” ugyanaz az „alatt” vagy „tövében” jelentésű szóelem lehet, mint ami a Pogyebárd, Podolin vagy a Podolski és Podmaniczky nevekben is megtalálható, a „-maly” pedig a készülő *Új etimológiai szótár* (UESZ) hozzáférhető anyaga szerint azonos a „molnár” tövével: az öröl jelentésű, ugyancsak szláv „mol”-lal. A szó jelentése tehát valami olyasmi, hogy „lenti vájat”. Különben alighanem a horgászok ismerik a legjobban: folyópartok fás, gyökeres alámosódását, kivájtatosodását hívják így, szívesen tanyázik ilyen helyeken a zsákmányra leső harcsa.

Ady híres arról, hogy verseinek háromszavas címeiket adott, de arra mintha kevesebb figyelem irányulna, hogy regényeinek – a *Kerengőtől Az Ikszeken* és a *Fogságon át a Messiásokig* (közbeesőleg ennek első változatával, *A jövővényel*) – Spiró egyszavas címeiket szeret adni, ami alól talán csak a *Tavaszi tárlat* jelent kivételt, de azt az író tulajdonképpen készen kapta. Most nem lehetett könnyű dolga, mert az

együttesen a teljes tizenkilencedik századot végigélő Táncsics házaspár történetére lehetetlennek látszik egyetlen szóval utalni. De ha valami, akkor a „padmaly” tényleg alkalmas lehet erre, még úgy is, hogy a hatszáz oldalas regényben tulajdonképpen igen csekély szerepe van: mindössze tizenöt oldalon jelenik meg, és utána is már csak kétszer kerül futólag szóba.

Táncsics mint a forradalmi országyűlés legvégsőig aktív tagja a világsi fegyverletétel után bujkálni kényszerül. Felségével a pesti háza pincéjében alakítanak ki egy külön kis toldalékot, amely a kerti ásott kút felé szellőzik, ennek oldalában ugyanis, valamivel a felszín alatt van egy nagyobbacska, oldalsó, zsebszerű bekönyökösödés (a nevezetes padmaly), és ezt kötik össze a frissen ásott, barlangszerű pincebővítménnyel. Terjedelemre tizenöt oldal nem sok, főleg, hogy közben másról is van szó, de a „forradalmár” – ahogy az elbeszélő előszeretettel nevezi főhősét – végül nyolc évet avasodik ebben a sötét, nyomorúságos házi börtönben, ami mégiscsak életének egytizedét jelent.

Másodszor egy mondat utal rá, akkor, amikor Táncsicsék átmenetileg elfogadható anyagi körülményeik hatására komolyabb ingatlanfejlesztésbe vágnak, és új házat építenek, a régit lebontva: „Eltűnt a padmaly és a kicsi föld alatti börtön a csapóajtóval együtt. Teréz

megsíratta. Az ura egy poharat a kútra, egyet a padmalyra ürített.” Harmadszor a regény végén kerül szóba, némileg kevésbé magától értetődően, amikor is az elbeszélő Teréznek, Táncsics kilencvennégy éves özvegyének süketségén és vak-ságán elmélkedik: „Élethosszig tartó padmaly a test, koporsóban kell lenni, elevenen. Üres héj. Fogatlan nyammogás. Mónnudl. Minek? Megalázó. Unalmas. Ungeheuer. Ungarheuer. Ungarn. Ungern. A homlokon egy kéz, úgyse értené. Most kiabál-e a torkával vajon? Ha hallanák, jönnének. Lélegezni. Láda belülről. Koppan a fej. Tótágas. Elkaptokták.” Erre a két utóbbi említésre, úgy tűnik, csak azért van szükség, hogy valame-lyest szimbolikussá emelje a pad-malyt, valahogy úgy, ahogyan sok-szor Szabó Lőrinc is csak motivikus okokból írta bele a *Tücsökzenébe* a címszereplő rovarokat, akkor, ami-kor úgy érezte, hogy már túl régen volt róluk szó.

A *Fogságban* és a *Messiásokban* is volt egy-egy jelenet, amelyben egy történelmi személyiség a megszokottól eltérő beállításban jelent meg: Spirónak ebben a két előző regényében Jézus és Marx kameózott. Kíváncsi voltam, most is él-e az író ezzel az eszközzel – és bizonyos ér-telemben igen. A könyv a későbbi feleség, Seidl Teréz születésével kezdődik, az asszony majdnem tel-jesen egyenrangú szereplője a re-génynek. A lányt egy nagynénje ne-veli, akinek a férje kifundálja, hogy eladják a házukat, de csekély bé-rért benne maradnak. A piacon ha-marosan talál is egy „eszementet”, aki kapható a ház megvételére, és gyorsan le is teszi a foglalót. A figu-

rát az elbeszélő később többek közt a „könyvszedő”, a „vándor”, a „for-radalmár”, a „kicsi, dühödt ember”, a „státusrab” szavakkal illeti, és az olvasó csak lassan jön rá, hogy ez egyedül Táncsics lehet, még akkor is, ha a név csupán a kilencvenket-tedik oldalon van először leírva.

Az író forradalmárt tehát már fel-nőtt korában ismerjük meg, igaz, Seidl Teréz sanyarú gyerekkora is viszonylag gyors elintézésben részesül. Ettől kezdve azonban páratlan részletességgel követhet-jük végig az életüket, olyannyira, hogy a könyv, amely alighanem szilárdan támaszkodik Táncsics *Életpályám* című négykötetes ön-életírására egy – oxymoronnal, egy-másnak ellentmondó elemekből összerakott szószerkezettel szól-va – heterodiegetikus pszeudo-autofikció hatását kelti. Vagyis olyan elbeszélését, amelynek nar-rátora ez esetben nem szerep-lője a történetnek (ezt jelenti a heterodiegetikus), de nem is afféle minden fejbe beelátó mesélő. Ap-rólékos részletezésével ugyanis a *Padmaly* narrátora, hasonlóan a mostanában oly nagy számban ol-vasható autofikciós művek önelbe-szélőihez, azt a hatást kelti, hogy minden pontosan úgy történt és úgy hangzott el, ahogy az írva van, márpedig ennek a szinte törvény-széki igazmondásnak a szigorú igé-nye a mindentudó elbeszélőre nem feltétlenül jellemző.

Spirót egy friss interjúja felve-zetésében nagy realista írónak ne-vezték. Ez, azt hiszem, nem olyan problémátlan kijelentés, mint ami-lyennek látszik. Egyrészt ha az író művein a posztmodern nem is ha-gyott látványos nyomot, a hatást az

olvasói attitűdből nem lehet olyan könnyedén eltávolítani, mint Tánacsics szeméből, egy tompa tárggyal rámért döbbenetes ütés révén, a szürke hályogot. Másrészt mintha Spiró írói törekvéseit kívülről igazolnák az autofikció sikerei, ami azonban csak látszólagos, mert az utóbbira jellemző értelmezés nélküli, mellérendelő részletezés, az információnak a főszereplő egyéniségén való szinte szolipszisztikus átszűrése meglehetősen távol áll Spiró poétikájától és attól az eszménytől, amely a realista jelzőre jogosan tarthatna számot.

A regény írása szemlátomást igen sok kutatással járt, egy másik interjúban az író maga is beszél arról, hogy az interneten milyen sok csodálatosan gazdag forrást talált, amelyek száma idővel egyre csak gyarapodott. Ennek különös poétikai hozadéka, hogy a szövegben gyakran feltűnő idézetek, amelyek többnyire korabeli hírlapokból, beszédekből származnak, egy idő után szinte önálló életet kezdenek élni, és sajátos hálózatot hoznak létre. Mégpedig úgy, hogy olykor egyáltalán nem derül ki, hogy az idézőjel miféle forrásra való hivatkozást takar, ami pedig valamilyen Závada Pál életművében *A fényképész utókorával* megjelenő szórt, instabil elbeszélők szólami-
ra emlékeztet.

Alighanem a jelentős kutatómunkának is köszönhető, hogy a könyv rendkívül sűrű. Helyenként mintha – Garaczi László egyik szemléletes képét kölcsönéve – mézben futnánk: sok édes élvezetben van részünk, de nem haladunk könnyen. Érdekes tapasztalat ugyanakkor, hogy a számos kitérő, a melléksze-

replők, sőt akár statiszta szerepű figurák előéletének részletes bemutatása idővel meglepő módon épp ellenkezőleg, a lazítás irányába is hat, mert az olvasó egy idő után képtelen az elébe tárt adattömegeket elraktározni, és inkább csak nyugtázza ezeket.

Nem világos például, miért fontos az olvasó orrára kötni egy Davida nevű orvos egykori jobbágy apja földesurának nevét (amelyet – Jakub Tyszkiewicz – az olvasók túlnyomó többsége ki se tud helyesen ejteni), vagy hogy a jómódra vergődött atya hol épített hálából kápolnát (Srogów Dolnyban).

Vagy ott van egy másik figura, akiről ezt tudjuk meg: „Népszerű vicckönyvet szerkesztett, és lelkesen kreált új magyar szavakat. A nevetésről könyvet írt, a polgári törvénykönyvet ő magyarította.” Ő Szekrényessy Endre, aki még csak nem is szereplője a regénynek, hanem kimondottan a hiányával van jelen, hiszen személyének felidézésére mindössze annyi az ok, hogy ő ítélkezett volna Tánacsics egyik perében – de „kimentette magát”. Egy Hirt János nevű minisztériumi tisztviselőről, aki rossz véleményt írt a radikális Tánacsics egyik – egyébként teljesen ártatlan – könyvéről, megtudjuk, hogy „márciusban nevezte ki Eötvös József miniszter segédhivatali igazgatóvá a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba a Helytartótanács negyedik szekciója helyébe”, de az első három szekció és esetleg a továbbiak ismeretének hiányában ez a negyedik, tulajdonképpen Hirttel együtt, csak lóg a levegőben. Olykor az olvasó már-már úgy érzi, hogy a túróképeségét teszteli az

író, kaján örömételve a végletekig fokozott pedantériában, mert más magyarázat nemigen lehet rá, hogy az egyik oldal tetején a zengzetes Mutschenbacher név két soron belül négyszer is előfordul.

Terjedelmét tekintve a könyv *Az Ikszek*, a *Fogság* és a *Messiások* párja, szerkezetében és publicisztikus vonásaiban azonban mintha a – jóval kisebb terjedelmű – *Diavolinával* mutatna hasonlóságot. Annak olvastán lehetett az az érzésünk, hogy az író egy-egy oldalpáron megannyi további regény anyagát villantja fel. Csak-hogy míg ennek lendülete kétszáz kis alakú oldalon frissen kitart, egy Hirteken, Szekrényessyken, Mutschenbachereken és társaikon át vezető négyszer ilyen hosszú hajszá során már el-elfogy az olvasó szüflája.

Nem mintha más nem lenne érdekes a könyvben, mint Tánacsics és felesége. Az elbeszélés nagyon szorosán követi a történetüket, ezért a fentiekhez hasonló, gyakori, de igen rövid kitérők után valósággal fellélegzünk, amikor Frankel Lőről egy hosszabb, önálló betétet olvashatunk, vagy amikor a könyv vége felé a szélütött Tánacsicról inkább a sajátos nézeteket valló, egyszerre antiszemita és szocialista vejjére, Csorba Gézára irányul az elbeszélői figyelem. Jókai futó felbukkanásai pedig kimondottan szórakoztatóak: a forradalom első évfordulóján például megemlékezésül azt javasolja, hogy a vezető politikusok által úgyis mindig, tehát ekkor is kényelmetlennek érzett Tánacsics Miskát csukják le megint – hogy aztán újra ki lehessen szabadítani. Jókai neve ezenkívül a

leginkább abban az összefüggésben jelenik meg, hogy a legtöbb potenciális mecénással ellentétben ő újra és újra küld vagy szerez pénzt a többnyire meglehetősen szegénységben élő, gyakran vájdling-, matrac- és jancsikályha-problémákkal küzdő Tánacsicséknak.

Az irodalom végső soron mégis csak nyelvész, ezért nem lehet szó nélkül hagyni azt sem, hogy a könyv hány regiszterben szól művészi hitelességgel és erővel. A tömörségre és a humorra jó példa a Nemzeti háromnegyed házas bemutatóját illető megjegyzés: „nem tesz jót a színháznak a forradalom, a valóság túl nagy konkurencia”. E valóság apró részleteinek találóan pontos ismeretéről tanúskodik a Tánacsics átlátszó inkognitójáról szóló következő mondat: „Rossz szemmel nézte a csósz, meg a felesége, hogy tisztán van tartva a csecsemő, ezek ugyan nem parasztok.” Amikor Körösladányban felfedik magukat a bíró és a jegyző előtt, a két tisztviselő reakcióját nem is lehetne ennél érzékletesebben leírni: „nagyot néztek, nagyot hallgattak”. A sarlatán „szemműtét” villámgyors leírása egészen drámai, a fordulat, amikor később kiderül, hogy a már belenyugvással viselt alig-alig látást egy egyszerű szemüveg pofonegyszerűen orvosolja, komikus. Annak leírása pedig, ahogy a beszédképtelen, szélütött Tánacsics az unokájával figyel a felhők Teréz által kommentált átalakulásait, egészen kecses: „Ha egy sötét szörny bekapta a fehér ártatlant, a forradalmár nyugtalan lett, a fehér ártatlan erre a bendőből kifúrta magát, a forradalmár megnyugodott. Mariska tűnődve ült, emész-

tette.” Az író kezében olyan hajlékonyak és hatékonyak bizonyul a magyar nyelv, hogy én például a „bütü” vagy a „fellegút” mellett még a „szivarsipka” szót is elfogadó érdeklődéssel ízlelgettem, és csak a könyvet letéve ébredt fel bennem a gyanú, hogy ez talán mégis inkább csak sajtóhiba.

A könyv egyik legfőbb érdeme, hogy mint a korábbiakból is látszik, sikeresen érvényesít egy sajátos perspektívát. A történelmet nem madártávlatból vagy színpompás pannóként láttatja, mint az *Egri csillagok* (ezért is érzem elhibázottnak a borító csataképét), de nem is alulnézetből, ahogy mondjuk Fabrizio del Dongo tévelyeg át a waterlooi csatán, hanem mondhatni szemmagasságból. Épp ez az, ami hitelességgel ruházza fel azokat az áthallásos mozzanatokot, amelyeket az olvasó minden erőlködés nélkül paradigmaticusnak tud elfogadni, legyen szó a történelmi személyiségek árnyoldalairól, gyengeségeiről, a korai munkásmozgalomról (és a fejét benne hamar felütő személyi kultuszról) vagy éppen Táncsics lányának azokról a gyengéd iránynovelláiról, amelyek a múlt század bárgyú termelési regényeinek kliséit idézik. Ahogyan a közvélemény korabeli szondázásáról szóló mondatokat sem nehéz a mai tapasztalatainkra rávetíteni: „Feltűnt az ajtóban Dobrossy. Hírgyűjtő irodát vezet, és nem írásban számol be Kossuthnak a néphangulatról, hanem szóban. Amit a nép gondol, vélekedtek a gunyorosak, azt hirdeti Kossuth a szózataiban, hogy népszerű maradjon; szerintük a témákat a hírgyűjtők adják meg.”

Az elbeszélő végig – e tekintetben

olykor a mondatfűzés és a mondatritmus szintjén Fejes Endre Spiró által köztudomásúlag nagyra becsült *Rozsdatemetőjét* idézve – ilyen hűvös kiábrándultsággal, sőt, olykor már-már cinizmusig menő impassibilitéval nézi figuráit: „Kilenc hónapos korában Ilka hasmenést kapott. Nem hívtak orvost, mert mindenki tudta, hogy fogzáskor a hasmenés természetes, magáról elmúlik. Nem múlt el, Ilka meghalt.” Éppen ezért aztán talán kapóra is jött a narrátornak Táncsics öregkori szélütése, amely után már nem okoz nehézséget zavartalan rokonszenvvel fordulni a magatehetetlen, agg forradalmár alakja felé.

A könyvben nagyon sok munka van, ami most valahogy az eddiginél talán jobban látszik, de az olvasót is jobban megdolgoztatja. Bizonyára már voltak, akiknek beletörött a bicskájuk a hatszáz oldalba, és lesznek is még ilyenek, de azok, akik szorosan követik az író pályáját, a végén biztosan nem fogják megbánni, ha elolvassák a könyvet, sőt az a gyanúm, hogy örömeiket fogják lelteni benne a történelmi témák feltárása felé hasonló aprólékos érdeklődéssel forduló Závada Pál olvasói is, de a Spiró György életművével csak most ismerkedők figyelmébe azért mégsem az írónak ezt a legújabb regényét ajánlanám.